

Szegedi utcaképek 1956-ból

Azon a nyáron kórházba kerültem, nemigen foglalkoztam a világgal, a körülöttem zajló történelmi eseményekkel, különben is, 15 évesen más az ember érdeklődése. Amikor ősz elején kiengettek a kórházból, apám vitt a biciklijén, a lábam gipszben volt. Éppen a főtéren kerekeztünk, amikor a fákra erősített hangszórókon a rádió bemondta Rákosi lemondását követően Gerő főtitkárrá választását, és hogy ezt „örömmel fogadták a munkások”. Az augusztus végi ebédidőben olyan furcsán hangzott ez a szöveg: örömmel fogadták. De kik és minek örültek? Ráadásul addig hamarabb észrevetted volna a különbséget két tojás, mint az ilyen propagandaszövegek között. De a munkások tapsoltak és örültek, és éppen Gerőnek, mondta a rádió. Erre Apám is morgott, pedig politikai ügyben csak egyszer fakadt ki addig, amikor a napi 25 dekás kenyérfejadag idején a rádióbemondó beolvasta, hogy mennyi volt az éves búzatermés kilóban, ami olyan iszonyatosan nagy szám volt, hogy alig tudta kimondani. Később levették a lábamról a gipszet, hamar október vége lett, és egy különösen szép reggel, amikor őszi mézszínnel sütött a nap, iskolába menet, az (akkori szokás szerint) ablakba kitett rádió hírei mögött lövések dörögtek. Mentem az utcán, és nem értettem, mit hallok: lőnek a rádióban?

A gimnáziumi tanítás nem tükrözte ezt a zavart, de késő délelőtt a tanárok nyugtalansága ránk is átragadt. Este kiderült, a szüleink is csak találgattak a vasúti irodákban, a rádióadások zavaros hangjai sem maradtak abba, egyik közlemény követte a másikat, sok volt az adáspótló zene, majd Gerő beszélt mint a párt új főtitkára, és huligánokat meg fasisztákat szidalmazott, akik fegyverrel támadtak a néphatalomra, de leverték őket, közölte megnyugtatóan. Délután már nem lóttek a hírek alatt, de közben Pesten tüntettek, a rádióban meg összevissza beszéltek, többször bemondták: aki leteszi a fegyvert, kegyelmet kap.

Akkor ezek lőhettek a hírek alatt, gondoltam... De miért kérik őket fegyverletételre? Hol maradt a rendőrség, azoktól egész addig mindenki rejtgett, most meg lőhetnek az utcán a huligánok? Nem voltam én akkor ilyen okos, de a zavart éreztem, és ezek a kérdéseim lettek volna, de nem volt kinek feltenni őket. Ilyeneket persze sem akkor, sem később nem volt ajánlatos hangosan megfogalmazni, ezt biztosan tudtam, ezért befogtam a számat. És ezt a hallgatást még csak nem is kellett tanítani, aki beleszületett ebbe a világba, tudta, hol a helye.

Másnap reggel ugyan ismét elkezdődött a tanítás, de nem ment a tanároknak, és nekünk sem – figyelmetlenek voltunk. Mindenkit az érdekelt, mi történik Pesten napok óta, ám ezt tanáraink sem tudták, mi meg voltunk annyira tapasztalt börtönfiókák, hogy érezzük, ha kérdeznénk, akkor sem mernének őszintén válaszolni. Különben sem akart senki sem kellemetlenkedni nekik, így azután úgy tettünk, mintha komolyan vennénk az iskolát.

Szegeden akkor reggel még minden csendes és látszólag rendezett volt, mint évtizedekkel később megtudtuk, a helyi pártvezetők rövid úton kimenekültek az országból, át a határon – irány Tito országa. Amint a szovjet tankok megjöttek, ők is visszajöttek. Naná, a hatalomba! Kicsivel később, 10 óra után valamivel, ízelítőt kaphattunk abból, milyen lehetett Pesten október 23-án délután, amikor az egyetemisták megkezdték a tüntetést. Nálunk talán már becsöngettek a nagyszünet után, amikor egyszeriben hangos utcai gyülekezésre figyeltünk fel a Radnóti gimnázium ablakai alatt – a mi osztályunk éppen oda nézett a magas földszintről. Tanári parancsra eleinte igyekeztünk nem törődni a kinti hangzavarral, de egyszer csak nem lehetett tovább, mert a gyülekezők kórossá egyesültek, és hihetetlen, de nekünk kiáltoztak, minket hívtak! Az addig alaktalan hangok felénk

dübörögtek: Gyertek ki! Gyertek ki! – szólítottak. Tanárunk megdermedt, becsukta az ablakokat, ám ez mit sem használt, a kinti tömeg skandálta a hívást, időnként fölhangzott a szívig érő hívó szó: Aki magyar, velünk tart! Minden mást elnyomva harsogták az ablak alatt az időközben megtelt utcáról: Gyertek ki! Tanárunk ekkor egyszerűen kiszaladt a teremből, így magunkra maradtunk. Egyik osztálytársunk kifutott a portára, de lógó orral jött vissza, az iskola nagykapuját bezárták, arra nem lehet kimenni. Újra kinyitottuk az ablakokat (a tanár már nem volt bent a teremben), mire még inkább fölzugott a kinti kórus az ablakban látható gimnazisták felé: Gyertek ki! Gyertek ki! De az ablakpárkány és a járda között jó 5 méteres távolság volt, hogy menjünk? Mégis mentünk! Először röpültek a táskák, majd őket követték a diákok! Kiugrottak a tüntetők közé, akik kitárt karral segítették társainkat. Ketten maradtunk mindössze az osztályban, mindketten fel voltunk mentve testnevelésből...

Évtizedek teltek el, az ablakon kiugró osztályról soha nem esett szó köztünk, mintha nem is velünk történt volna. Sok év után egy öregdiák-találkozón idézte föl valaki a történetet, mire egyszerűen fölforrósodott a hangulat, és egymás szavába vágva emlékeztünk. Végre kibeszéltük magunkból a közös titkot, amely évtizedekig közös bűn volt, hurcoltuk is eltemetve annyi éven át: mi is tüntettünk a fölkelőkkel!

És nem csak aznap! A szabadság szegedi röpke napjainak egyikére városi tüntetést szerveztek, ahová már az egész iskola hivatalos volt. Egyetlen tanárunk, a tudós Für István tanár úr vállalta magára, hogy az ismét a mi ablakaink alatt gyülekező tömegben kettős sorokba igazítsa a radnótis diákokat. Emlékezetem szerint utána nem maradhatott az iskolába, bár minden bűne annyi volt: lelkére kötötte a gyerekeknek, hogy el ne veszítsék egymást, és hogy amint meghallgatják a szónoklatokat, induljanak haza. Mivel Újszegedről jártam be az iskolába, biciklivel közlekedtem, így a kétkerekűvel mentem a tüntetésre is, amit külön élveztem. Odafele a Takaréktár utcáig nem is volt semmi gond, ugyan az osztálytól elsodródtem, de a nép jókedvűen gyülekezett, elnézték nekem a bicajt a tömegben. Maga a demonstráció tragikusra fordult, ami a civil résztvevőktől függetlenül történt így. Eredeti-

leg a Takaréktár utca csak gyülekezési pont volt, majd a Széchenyi tér következett volna, ha odaengednek bennünket. Ám a város valamely tudatlan ökre (egyéb jelzővel nem illetem) lezáratta az utcának a térre néző torkolatát, géppisztolyos katonák sorfalát állítva ott keresztbe. Géppisztoly a fegyvertelen tömeggel szemben! Sok évvel később tudtam meg, a magyar hadseregnek – a mintául szolgáló szovjettel megegyezően – semmilyen tömegoszlató fegyvere nem volt, mivel föl sem merült ennek igénye. Aki a néphatalom ellen lépett volna föl, az népellenesség, akit a KGB vagy itthon az ÁVH lehetőleg sötét éjjel letartóztat, és ha csak egy évtized börtönt kap – megúsza! De vissza a Takaréktár utcától a Széchenyi teret lezáró, felfegyverzett katonai sorfalhoz. A tér elzárására vonatkozó parancs értelmetlennek tűnt, hiszen az emberek oda mehetnek saját városukban, ahová akarnak, ahol a szónokokat hallgathatják. De nem lehetett, a katonák ott álltak lábhoz tett háborús gépfegyverekkel, és a tiszt vezényszavára vártak – belénk lönek! Az emberek hitetlenül és értetlenül nézték őket, mit keresnek velük szemben, ők békés szándékkal jöttek, fegyvertelenül. A *Himnuszt* énekeltük mint segítségül hívott kapaszkodót, és valahányszor elhangzott, közelebb s közelebb léptünk a fegyveresekhez. S bár ők is magyarok voltak, magyar katonák, ha szovjet gimnasztyorkában is, mégsem tartoztunk össze. Az akkori idők parancsa szerint a katonák részben szovjet egyenruhát viseltek, tányérsapkájukban, ormótlan csizmájukban mereven álltak, kezükben dobtáras gépfegyverrel. Minden egyes Himnusz-éneklés után néhány lépést előremen-tünk, majd amikor a tiszt értékelése szerint veszélyesen megközelítettük a sorfalat, tüzelőállásba vezényelte katonáit – ilyenkor meghátráltunk, és a történet újraindult. Közben volt csillapító beszéd az utca sarkán lévő „vasalóháznak” a patika fölötti erkélyéről, de egyik fél sem tágitott. Egyszeriben váratlan menet érkezett a Kossuth Lajos sugárút felől, és kivágott címerű, vértől átitatott nemzeti zászlóba takarva egy holttestet hoztak közénk. A forradalom első szegedi áldozata fegyvergyolgy által vesztette életét, állítólag maig tisztázatlan körülmények között. E megrendítő jelenet fölborította az addig sem békés helyzetet, a tömeg föl-zúdult lelkiállapotban meglódult a katonák felé, el akartunk jutni a mintegy tízméternyire ránk váró,

üres Széchenyi térre. Ekkor a tiszt „Fegyvert vállalhoz!” vezényszóval tüzet rendelt az emberek feje fölé, majd többször is sortüzet vezényelt. Egy emberként kuporodtunk, hasaltunk, szorosan tapadtunk az utcaőre. Keserves volt. A nevében magyar hadsereg sortüzei fenyegették, alázták, lőtték meg testvéreiket. Mindenki megrendült, tehetetlen dühöt érzett, a tüntetés föloszlatása csak haragot okozott. Nem mehettünk ugyan be a térre koszorúzni, tisztelni hajdani nagyjaink máig őrzött szobrai előtt, de ez nem lett siker az elnyomó úr/elvtársaknak sem. Kimutakozott félelmük, elszánt gonoszságuk, hazug képmutatásuk. Ezért utána ezt leplezték egészen a rendszerváltásig. Nyomorult történet, még ha nyíltan – titkolva, fegyvertelen – kiegyeztünk is a túlerővel, csak hagyjanak boldogulni, ahogy lehet. Ezt a különös magyar helyzetet nevezték kiegyezésnek Kádár hatalma és népe között. Így voltunk a legvidámabb barakk. Vidám hely, sőt a legvidámabb, de a barakkok között! Minderről akkor, a szegedi tüntetés géppisztolyos letörésekor még mit sem tudtam. Amint csüggedten, megalázva kifelé börtorkáltunk a kerékpárt tolvaj az utcából, mindenütt ijedséget és haragot láttam az arcokon. Nem így képzelték a szabadság napjainak nyitányát, és csalódásuk fájalmát nem enyhítette, hogy utóbb belátták a kétszer kettő józanságát. Erőszak ellen nem lehet békés tüntetéssel szembeszegülni, mert ütnek, ezt tanulták ott meg, alig néhány sortűz után... Szegeden a békés felvonulókra lőttek, egy máig arctalan, tettéért soha felelősséget nem vállaló, gyáva szörnyeteg parancsára. Korosztályom életérzését Gothár Péter *Megáll az idő* című feledhetetlen filmje fejezte ki. Pontosan azt üzenete, amit átélünk: ezeké a hatalom, és ezt nem is fogják kiadni a kezükből soha. Nem is tették utána még évtizedekig, és akkor is csak azért, mert Nagy Testvérünk, a nagy SZU összeroppant.

Mindez azonban még csak előzetes volt ahhoz a sokkoló élményhez, amelyet számomra az akkor még egyetlen szegedi hídon átdübörgő tankok hosszú sora okozott. Nagylak felől lépték át az országhatárt, és Budapest „felszabadítására” vonultak. Mint utóbb kiderült, a tankos katonák Szeuett keresték a Dunánál... Talán itt a Tiszánál is, de ez nem tudódott ki... Egy borús, felhőktől terhes októberi délután kerekeztem volna haza Új-

szegedre, az akkor még egyetlen hídon át, de azt mindenfelől lezárták a civilek előtt. Jobb érzésű ember egyébként sem ment a hídra, már ha nem volt neki kötelesség, mert dübörgött, rázkódott az egész építmény a bömbölő tankmotoroktól, sűrű füstbe burkolva a Tisza fölötti légteret. Az emberek báván álltak a járdákon, már akik ott voltunk, félelemben. Emlékszem, amint az egyik tank, a híd város felőli lejtőjén, menet közben tüzelt egy akkoriban még működő régi halászcserda tetejére, ahonnan talán lövést észlelt. Legföljebb csak puska lövés lehetett, de a tank torkolattüzével torolták meg a rendbontást. Jelzem, akkor még ott ragyogott a hídtest Szeged felőli keresztpillérén az aranybetűs fölirat: Rákosi Mátyás híd. Mellesleg amikor népünk bölcs vezérének neve alá ért a baráti tank, akkor tüzelt.

A napok hangulatát jelezte, hogy egy férfi, a Múzeumkert magasságában, a Közművelődésért feliratú palota oldalán, már akkor ordított, amikor toltam föl a bicaját, bár a dübörgéstől csak így lehetett beszélni, és vette is le a mindjárt a zakóját, odaadva egy társának, mert ő lefekszik a tank elé. Ez a tank elé fekvés a város felé lejtő szakaszon történt, ami ellen a barátai szintén üvöltve tiltakoztak. Annyira megrémültem, hogy meg sem állva, toltam tovább a kerékpárt. Félszemmel hátranéztem, valóban leugrott a járdáról, és az úttestre feküdt. A tank nem állt meg, de nagyon nem is tehetne volna, hosszú sorban jött utána a harcokcsisor, a szépséges Erzsébet-templom oldaláról. Az úttesten magánkívüli izgalmában ordító férfit ketten fölkapták, és visszahúzták a járdára, a tank talán lassított valamelyest, de hogy mit tett volna, ha az ember ott marad előtte...

Szeged szerény kis hidacska különben nagyon megrongálódott az átvonuló tankhadosztályoktól, mert a hatalmas lánctalpak föltépték a járdaszegélyt védő acélsíneket, és azok fölkkorodva, mint óriás fémkarikák meredtek a levegőbe. Utána még hónapokig nem javították ki a híd sebeit, talán arra gondoltak, jön az utánpótlás, mert a tankok visszavonulásáról bizonyosan nem fantáziáltak a városi döntéshozók. Arra még 40 évet kellett várni, s ezt a dátumot akkoriban csak az égiek ismerhették.

Mi meg rövidesen „indultunk az Életbe”, két év múlva érettségiztünk.